
Vastag Gyula,
a Széchenyi István Egyetem
egyetemi tanára
E-mail: vastag.gyula@sze.hu

a Nemzeti Közsolgálati
Egyetem egyetemi tanára
E-mail: vastag.gyula@uni-nke.hu

Habilitatio – *Persona non grata:* **Ne habilitálj, publikálj!**

Dobos–Michalkó–Nováky [2019] „habitus-metria” cikkükben gondolatébresztő módon mutatják be a magyar egyetemi habilitációs eljárások publikációs követelményeinek heterogén jellegét. Rámutatnak, hogy Magyarországon bár „erőteljes habilitációs igény” észlelhető, a habilitációs követelményrendszer nem egységes. Cikkük célja, hogy egy olyan vitát kezdeményezzenek, amely elvezet, vagy elvezethet a „gazdaságtudományok területén benyújtott habilitációs pályázatok nemzetközi mércével is versenyképes, közel egységes értékelési módszertanra épülő bírálatának kidolgozás[ához]” (*Dobos–Michalkó–Nováky* [2019] 439. old.).

Véleményem szerint az előrehaladáshoz, a (gazdaság)tudományokat Magyarországon kutatók publikációinak nemzetközi mércével mért versenyképessé tételéhez, túl kell lépniünk a habilitáció témakörén, amely csak része egy nagyobb problémának. A habilitációs cím iránti igény Magyarországon egy mesterséges gerjesztés, a nemzetközi előrelépést nem segítő, eltorzult ösztönzési rendszer következménye. Ha a habilitáció nem járna extra járandósággal, vagy ha a professzori kinevezések nem a habilitációhoz, hanem nemzetközi megmérettetéshez, illetve nemzetközi külső bírálók világosan kifejtett véleményéhez és pozitív ajánlásához lennének kötve, akkor a habilitációs cím megszerzése iránti igény vagy teljesen eltűnne, vagy a töredékre esne vissza, így a cím fenntartása is szükségtelenné válna.

Írásom fő üzenete az előbbi gondolatmenet részletesebb kifejtése: nincs szükség habilitációra, a magyar (gazdaság)tudományok színvonalának növeléséhez a nemzetközi követelmények átvétele és egységes alkalmazása szükséges, amelyhez viszont átgondolni, módosítani és egységesíteni kell a magyar tudományos minősítési és ösztönzési rendszert. A jelenlegi rendszer egyes lépcsőfokain a kutatási mellett

oktatási és egyéb követelmények is az értékelés részét képezik, illetve egyes pozíciók bizonyos tudományos címek meglétéhez vannak kötve. A magyar tudományos minősítési rendszer fontosabb tudományos címei (a rangosabbak felé haladva) a következők: 1. az angolszász gyökerű egyetemi PhD, 2. a német nyelvterületről származó, egyetemek által adományozható habilitáció, ami jellemzően az egyetemi tanári kinevezések előfeltétele, valamint 3. a szovjet eredetű, az MTA (Magyar Tudományos Akadémia) által kutatási eredmények alapján odaítélt, pénzügyi és egyéb támogatással járó MTA doktora és akadémikusi címek. A jelenlegi szabályozás szerint a magyar doktori iskolák vezetőinek MTA doktori címmel kell rendelkezniük és tagságaik többségét egyetemi tanárok kell, hogy alkossák; az egyetemi tanári kinevezéshez pedig – mint már említettem – a habilitáción keresztül vezet az út.

Mi a cél? Valóban a nemzetközi szintű kutatási teljesítmény növelése?

Az angolszász világban a PhD-cím megszerzése a tudományos pályára való belépés feltétele; annak bizonyítéka, hogy a cím birtokosa képes önálló tudományos igényű kutatás folytatására, így beléphet az egyetemi oktatók és kutatók közösségébe. A továbblépés gyorsaságát és az egyetemi tanári kinevezés (amely egyáltalán nem garantált) elérésének idejét ettől kezdve már az egyéni ambíciók, képességek és az alkalmazó egyetem által a „kutatás-oktatás-intézményi szolgálat” hármassán belül támasztott arányok és követelmények határozzák meg. Az intenzív kutatást folytató, élenjáró egyetemeken a hangsúly a kutatáson van, míg a regionális egyetemeken az oktatásra összpontosítanak a mindenütt hasonló adminisztratív feladatok és bizottsági tisztségek ellátása mellett. Ebből adódóan nagyon jelentős különbségek vannak a professzorok között a tőlük megkövetelt kutatási teljesítményt illetően; míg egy magasan rangsorolt „business school” (üzleti iskola) professzorától elvárt, hogy publikációja szerepeljen a *Financial Times* napilap top 50 listáján, addig ez nincs így például egy, az AACSB (Association to Advance Collegiate Schools of Business – Gazdálkodástudományi Karok Fejlesztését Szolgáló Szövetség)¹ által nem akkreditált, regionális üzleti főiskola/kar professzora esetén, aki az előbbi professzorhoz képest (lényegesen kevesebbet keres,) sokkal többet tanít, és egészen másutt publikál.

A habilitációs kinevezéseknél a kutatási teljesítmény mellett már az oktatás és az adott intézmény „segítését” szolgáló egyéb tevékenységeket is értékeli – teljesen

¹ <https://www.aacsb.edu/>

jogosan, hiszen az egyetemi tanári cím várományosairól van szó. Annak eldöntésében, hogy az intézményi profilba milyen egyetemi tanárok illenek legjobban, illetve kik tudják legjobban szolgálni a szervezet küldetését, leginkább az egyetemek az illetékesek; ám a helyi vezetőknek ehhez nincs szükségük habilitációs folyamatra. Ennek a logikának („saját intézményben történő habilitáció”, ahol a legjobban ismerik a jelöltet) viszont ellentmond a magyar „habilitációgyártási gyakorlat”: sokan – a könnyebb ellenállás miatt – olyan egyetemen habilitálnak, ahol sohasem dolgoztak, nem tanítottak, tehát a habilitációs intézmény nem tudja, nem is tudhatja reálisan felmérni a jelöltek oktatói képességét és egy másik intézmény céljaihoz való hozzájárulását.

Az MTA által, jellemzően hosszú folyamat után odaítélt (MTA doktora, akadémiai) címek a kutatói életpályán folyamatosan elért kutatási eredmények elismerését célozzák (anyagi kompenzáció formájában is). Az MTA által háromévente választott új akadémikusokra (levelező és rendes tagok) vagy az évente elismert MTA doktorokra nehéz közvetlen nemzetközi párhuzamot találni, de talán a (közgazdasági) Nobel-díj vagy a gazdálkodástudományi és közgazdasági karok által adott „distinguished”, „chaired” professzori címek lennének a megfelelő kategóriák. A probléma az, hogy a felsorolt MTA-címeket elnyertek nemzetközi kutatási eredményei összességében nem igazolják ezeket a párhuzamokat. Az MTA talán legheterogénebb osztályának, a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának (a továbbiakban IX. osztály) a tudományos teljesítményét a közelmúltban több közlemény is tárgyalta (*Sasvári-Nemeslaki* [2017], [2018]). E tanulmányok szerint az MTA IX. osztályhoz tartozó 222 MTA doktorból a SCImago (Scopus) nyilvántartása szerint 1996-tól 49 fő (22%) publikált legalább 2 Q1 minősítésű (azaz az adott szakterület felső 25 százalékához tartozó folyóiratokban megjelent) tanulmányt. Az MTA IX. osztály 30 akadémikusa közül 4 fő (13%) rendelkezett ilyen teljesítménnyel.

Ezeket a statisztikákat természetesen némi kontextusba kell helyezni. Egyrészt egy szakterülethez való kutatási hozzájárulást nem csak az élenjáró lapokban publikált, elsősorban a kollégáknak szóló szakcikkek jelentik. A gazdálkodástudományok 2019. februárban elhunyt ikonikus alakja, *Wickham Skinner* a Decision Sciences Institute (Döntéstudományi Intézet) 2010-es konferenciáján (*Skinner* [2011]) – egy akadémiai csoporttal folytatott konzultáció, a *Decision Sciences* folyóirat cikkeinek elemzése és telefoninterjúk után – arra a következtetésre jutott, hogy a publikált cikkeknek csak kevesebb mint 10 százaléka releváns és hasznos némileg a döntéshozók számára. A megoldást a szakmai szervezetek tagjainak szemléletváltásában látta. Tekintve, hogy a publikációkra épülő akadémiai rendszer („publish or perish” [írj vagy leírnak] szemlélet) megváltoztatását lehetetlennek tartotta, javaslata a pályájuk elején levők számára az volt, hogy először publikáljanak (mivel a publikálás közben elsajátított kutatási módszertan mindig „jól jön”), de mihelyt megkapják a véglegesítést (a „tenure”-t), forduljanak inkább releváns problémák felé, és ne csak a kollégáknak

írjanak. Ezen túlmenően, a kutatási követelmények időben és szakterületenként is változnak, és általában egyre szigorodnak; a mai publikálási normák a gazdálkodástudományok területén egészen mások, mint az 1996-os elvárások voltak, és nagyban különböznek például a jogi publikálási elvárásoktól is. A kutatási teljesítmény az egyéni életpálya ciklusától is függ: a szakmai pályafutás kezdetén, amikor még „nevet kell szerezni”, a publikációk jelentősebb hangsúlyt kapnak, mint az életút késői szakaszában, amikor már – jellemzően – nagyobbak az adminisztratív kötelezettségek.

Mindezek figyelembevételével is helytállónak tűnik az a következtetés, hogy az MTA doktori, akadémikusi címek odaítélésénél az 1996 óta eltelt időszakban nem a pályázók vagy a jelöltek nemzetközi kutatási teljesítménye volt az elsődleges. Ha a magyar tudományos hierarchia csúcsán, az MTA IX. osztályban is ez a helyzet, akkor miért vagyunk meglepődve azon, hogy a habilitációk bírálatánál is egyéb szempontok fognak érvényesülni?

„Valami Amerika”

Jelenleg a magyar egyetemi tudományos élet számos amerikai jellemzővel bír: az országban sok és egymástól nagyon eltérő egyetem működik sok és lényegesen különböző kutatási teljesítménnyel rendelkező professzorral; ugyanúgy, mint az Egyesült Államokban.

Az Egyesült Államok Oktatásügyi Minisztériuma 2018-ban 4 298 egyetemi vagy főiskolai diplomát kiadó felsőoktatási intézményt (köztük nagyon sok egyházi kötődésűt) tartott nyilván, melyek közül a *US News and World Report* [2019] körülbelül 1 400-at rangsorolt. Csak azokat vették figyelembe, amelyek akkreditációval rendelkeznek, van négyéves alapképzésük és legalább 200 diákjuk. Magyarországon, 2019. február 28-án 65 államilag elismert felsőoktatási intézmény szerepelt az Oktatási Hivatal nyilvántartásában (*Oktatási Hivatal* [2019]). Ezeknek majdnem fele, 26 főiskola volt egyházi intézmény. A diáklétszám szerinti megoszlás a hatványtörvény szerinti: viszonylag kevés nagy és sok kis intézmény található a magyar felsőoktatásban. Összességében azt lehet mondani, hogy az egy főre jutó akkreditált és elismert felsőoktatási intézmények számában Magyarország fajlagosan már csaknem az Egyesült Államok szintje körül van (2018-ban az Egyesült Államok népessége 327,8 millió volt, míg Magyarországé 9,8 millió).

„Amerikanizálódtunk” abban a tekintetben is, hogy bár Magyarország felsőoktatásának szabályozása – különösen az Egyesült Államokkal összehasonlítva – nagymértékben centralizált, és – ebből adódóan – elvileg azonos vagy nagyon hasonló követelmények érvényesülnek például az egyetemi tanári kinevezések esetén is,

a gyakorlatban rendkívül széles skálán mozognak a kutatói teljesítmények és a bérek Magyarországon; ugyanúgy, mint az Egyesült Államokban.

„Azon túl ott a tág világ”

A magyarországi szabályozás következtében kialakult és az előzőkben vázolt helyzetet nem szabad elszigetelten, csak „helyi” szinten kezelni, illetve lokális, „vidéki” megoldásokat keresve javítani. Sok-sok évvel ezelőtt *Bánlaky* és *Varga* [1979] egy kiváló szociográfiában elemezték a „vidékiség” tüneteit, a helyi hierarchia abszolutizálását és a jelenség újratermelődését. Szerencsére és remélhetőleg a mai Magyarország nem egy vidéki kisváros, amelynek határain túl ott a tág világ, hanem egy, a felsőoktatási intézményein keresztül is a világhoz szorosan kapcsolódó ország.

Három olyan tényezőt, trendet emelnék ki, amelyek külön-külön is, de együttesen kiváltképp befolyásolják a jövőbeni publikálási színteret, és nagy hatással lehetnek a magyar tudományos szintre, valamint a minősítési folyamatokra.

1. Megváltozik a publikációs környezet

Úgy tűnik, hogy 2020-tól jelentős változások lesznek a publikációs szabályokban. Eddig a publikálásért nem, csak a folyóirat-előfizetésért kellett fizetni. Így például a szerző ingyen küzdhetett keresztül magát a *Journal of Operations Management* (a *Financial Times* toplistáján szereplő folyóirat) bírálóin, hogy végül bekerüljön a szerencsés 7 százalékba, akiknek cikkei publikálásra kerülnek; az egyetemi könyvtár viszont csak pénzért férhetett hozzá a folyóirathoz és a benne közétett cikkekhez. A terv az, hogy 2020 után a publikálásért ún. APC-t (article processing charge – közlési díj) kell fizetniük a szerzőknek, de a folyóiratcikkek utána mindenki számára ingyen elérhetők lesznek.

Gondoljuk végig a helyzetet: a szerencsés és tehetséges szerző túljut a soklépcsős bírálati szakaszon, majd felszólítják, hogy fizesse be vagy ő személyesen, vagy az intézménye a publikáláshoz szükséges APC-t. Egy nagyobb intézménynél ez körülbelül 1 000 cikk/év * 1,000 USD = 1 millió USD/év. Ez a követelmény nagy átrendezéshez fog vezetni az intézmények között: a jobb kutatók ahhoz az intézményhez mennek, ahol lesz lehetőség publikálásra; ezáltal az erősebbek még erősebbek lesznek, a gyengébbek pedig még inkább visszasüllyednek.

2. Globális publikációs információk, statisztikák és elemzések széles körű elérhetősége

Már ma is nagyon sok ingyenes internetportál és publikációs elemzés létezik (például a Google Scholar [<https://scholar.google.hu/>] vagy az *Ann-Wil Harzing*

professzor nevéhez kötődő Publish or Perish [<https://harzing.com/resources/publish-or-perish>]). A legtöbb nagy kiadónak szintén van ingyenesen elérhető rendszere, de a publikációs rendszer változásával és a pénzügyi terheknek a folyóirat-hozzáféréstől a már említett, rendszerbe való kerülésre történő áthelyezésével szinte korlátlan lesz a folyóiratok elérhetősége.

3. *A verseny nem abszolút, hanem relatív*

Az nem kérdéses, hogy idővel minden intézmény fejlődik, és a publikációs teljesítmény abszolút értelemben, önmagához képest javul. Ez azonban nem elegendő: a javulást relatív módon, például a környező országokkal összevetve kell nézni és elérni. Egyes szomszédaink (például Szlovákia) egyre célirányosabban, többek között központi forrásokból támogatják a minőségi nemzetközi publikációkat.

Összességében, az előbb említett tényezők miatt megszűnik, vagy jelentősen csökken a kutatók publikációs alulinformáltsága. Ezek után, remélhetőleg, a „vidékiség”, az általános publikációs normáktól való eltérés jobban látható és számon kérhető lesz.

Hogyan tovább? Valami Amerika 2, Valami Amerika 3?

Míg az ikonikus magyar film – a *Valami Amerika* – folytatásai kétségesek voltak, addig, véleményem szerint, a magyar tudományos élet nem áll ilyen jellegű válaszút előtt. A tudományos világ – tetszik, vagy nem tetszik – „amerikanizálódik”, egyre inkább az Egyesült Államok által „diktált” globális standardokat érvényesíti. A csökkenő magyar diákutánpótlást – a kibővített oktatási kapacitások kihasználása érdekében – külföldről, egyre erősödő nemzetközi versenytársakkal szemben kell pótolni.

A Budapesti Corvinus Egyetemmel kezdve, a magyar felsőoktatás intézményei is átalakulnak, és kibújnak a túlzottan részletekbe menő, terhes központi szabályozás alól. Lesznek olyan intézmények, amelyeknek a nemzetközi mezőnyben kell helytállniuk, és továbbra is lesznek inkább regionális igényeket kielégítők. Mindegyikre szükség van, de nem kell mindegyiknek (és nem is tudna mindegyik) ugyanazon feltételeknek megfelelni; valószínűleg a jövőben kevesebb, de szélesebb spektrumon mozgó intézmény lesz, ahol a nemzetközi (akkreditációs) standardok (a kiemelt, a kiemelkedő vagy a kiemelkedni vágyó intézményeknél) is megjelennek a magyar előírások mellett, vagy akár felül is írhatják a kevésbé teljesítményorientált magyar szabályozást. Egy ilyen helyzetben, egy „amerikai” stílusú felsőoktatásban nincs szükség habilitációra, hiszen a professzori kinevezés az intézmény által megítélt teljesítménytől függ, amely – kedvező esetben – akár a nemzetközi követelményeket is jelentheti.

Világosan kell látni, hogy a nem kellő szintű nemzetközi kutatási jelenlét a magyar (gazdálkodás)tudományok esetén a rendszerszintű szabályozás következménye: az eredménytelenség „bele van kódolva” a rendszerbe. Az egyetemek doktori iskolákat szeretnének, mert az rangot ad, a rang pedig hallgatókat és pénzt hoz az intézménynek. A doktori iskolákhoz MTA doktorok és egyetemi tanárok kellene, amelyhez – mint ahogy korábban említettem – a (sokszor a nem saját intézményben „megszerzett”) habilitáción keresztül vezet az út. Központi akarat kell a kitöréshez ebből az ördögi körből: a habilitáció és az azzal járó kedvezmények jövőbeni eltörlése, illetve átcsoportosítása a minőségi nemzetközi publikációk akár központi ösztönzésére is. Természetesen a jelenlegi rendszer változások nélkül, a nemzetközi normáknak való megfelelés nélkül is működhet: az egyetemek meg fognak felelni minden belföldi tudományos előírásnak (lásd doktori iskolai vezetők és törzstagok), de kívülről, a határon túlról nézve láthatatlanok lesznek, mert professzoraik csak a Magyar Tudományos Művek Tárában szerepelnek.

Született magyar optimistaként (Lendvai [2004]) szeretném hinni, hogy lesznek pozitív változások. A felsőoktatási rendszer átalakul, rugalmasabb és a nemzetközi normáknak megfelelően teljesítménycentrikusabb lesz. Viszont az elmúlt évek, évtizedek fejleményei óvatosságra intenek: az is lehet, hogy Magyarország a világ élvonalába fog tartozni az egy főre jutó akadémiai címek tekintetében, míg a rangsor végén lesz a nemzetközi publikációs láthatóságban. Ennél még fájóbb lenne a régiós listák végére kerülni. Csak remélni tudom, hogy nem így lesz, és a következő magyar professzori generáció már értetlenkedve fogja olvasni a *Statistikai Szemle* „megsárgult” digitális oldalain a habilitációról szóló reflexiókat: „na ezek is feltalálták a spanyolviaszt”, vagy, stílszerűen, inkább „they managed to reinvent the wheel.”

Irodalom

- BÁNLAKY P. – VARGA CS. [1979]: *Azon túl ott a tág világ*. Magvető. Budapest.
- DOBOS I. – MICHALKÓ G. – NOVÁKY E. [2019]: Habitus-metria: a hazai gazdaságtudományi habilitációs eljárások áttekintése nemzetközi összehasonlításban. *Statistikai Szemle*. 97. évf. 5. sz. 439–457. old. <http://dx.doi.org/10.20311/stat2019.5.hu0439>
- LENDVAI, P. [2004]: *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*. Princeton University Press. Princeton.
- OKTATÁSI HIVATAL [2019]: *Allamilag elismert felsőoktatási intézmények*. https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_intezmenyek/allamilag_elismert_felsookt_int
- SASVÁRI P. – NEMESLAKI A. [2017]: Tudományos folyóiratok méltányos rangsorolása az MTA Gazdasági és Jogi Osztályában: Mit mutatnak az adatok? *Magyar Tudomány*. 178. évf. 1. sz. 80–91. old.

- SASVÁRI P. – NEMESLAKI A. [2018]: Az MTA Gazdasági és Jogi Osztály köztestületi tagjai tudományos teljesítményének empirikus elemzése az MTMT alapján. *Magyar Tudomány*. 179. évf. 9. sz. 1399–1412. old.
- SKINNER, W. [2011]: Decision sciences and the Decision Sciences Institute. *Decision Line*. Vol. 42. No. 1. pp. 5–8.
- US NEWS AND WORLD REPORT [2019]: *A Guide to the Changing Number of US Universities*. 15 February. <https://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/2019-02-15/how-many-universities-are-in-the-us-and-why-that-number-is-changing>.